

Research Paper

सत्यशोधकीचा वारसा जपणारे श्रीगोंदाचे बाबुमियो बॅडवाले

श्री. रमेश नरसिंग थोरात,
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास
रयत शिक्षण संस्थेचे,
रा. ब. नारायणराव बोरावके
महाविद्यालय, श्रीरामपूर.
जि. अहमदनगर

प्रस्तावना :-

20 व्या शतकाच्या शेवटी अंतानिओ ग्रामची यांनी 'बंधितांचा इतिहास' (सबाल्टर्न स्टडीज) ही संकल्पना मांडून इतिहासात नवीन विचारप्रवाह सुरू केला. त्यापूर्वी अभिजनांचा इतिहास ही संकल्पना रूढ होती. कार्लोईल म्हणतो, "इतिहास म्हणजे थोर व्यक्तींची चरित्रे व त्यांनी केलेली कामगिरी." इतिहासात एखाद्या युद्धाचे, मोहिमेचे गटाचे ज्यांनी नेतृत्व केले, त्यांच्या कामगिरीची दखल घेतली जात असे. मोहिमेत जे सामान्य सहभागी झाले त्यांना फारसे स्थान नसे. ग्रामचिने बंधितांचा इतिहास ही संकल्पना मांडल्यावर जागतिक पातळीवर सर्वसामान्य माणसांना आदिवासी, हरिजन, शेतकरी, शेतमजूर यांनीही इतिहास स्थान मिळावे अशी भूमिका मांडली. त्यामुळे सर्वसामान्यांनाही इतिहासात स्थान मिळू लागले. भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातही गांधीजींच्या विचाराने प्रेरित होऊन अनेक तरुणांनी स्वातंत्र्यलढ्यात उडी घेतली. त्यापैकीच एक म्हणजे श्रीगोंदाचे बाबुमियो दादामियो सत्यद यांचा इतिहास मी समाजासमोर आणण्याचा प्रयत्न केला आहे

बाबुमियो दादामियो सत्यद (बॅडवाले) यांचा जन्म 6 सप्टेंबर 1905 रोजी श्रीगोंदा येथे झाला. बॅड पथकाच्या व्यवसायामुळे ते बाबुमियो (बॅडवाले) या नावाने अहमदनगर जिल्ह्यात व जिल्ह्याबाहेर परिचित होते. बाबुमियो पाच वर्षांचे असताना वडीलांचे निधन झाले. कठीण परिस्थितीतही आईने त्यांना प्राथमिक शाळेत दाखल केले. त्यावेळी श्रीगोंदा येथे चौथीपर्यंत शाळा होती. पुढील शिक्षणासाठी अहमदनगर किंवा पुणे येथे जावे लागत असे. घरच्या परिस्थितीमुळे बाबुमियोना पुढील शिक्षण घेता आले नाही. शिकण्याची त्यांची खूप इच्छा होती, परंतु परिस्थितीमुळे त्यांना शिक्षणातून माघार घ्यावी लागली.

बाबुमियोची आई धार्मिक वृत्तीची होती. ती ईदचे रोजे करती आणि आषाढी एकादशीचा उपवासही करित. एकादशीचा उपवास म्हणजे पांडुरंगाचा उपवास. आईच्या उपवासाचा प्रभाव बालपणातच बाबुमियोवर पडल्यामुळे त्यांच्यावर धर्मसहिष्णुतेचे संस्कार झाले. आई सत्यशोधकी विचाराची असल्यामुळे आईकडून त्यांना धर्मसहिष्णुता व सत्यशोधकी विचारांचा वारसा मिळाला. ही विचारशक्ती बाबुमियोंनी आयुष्यभर जपली.

शिक्षण अर्धवट सोडावे लागल्यामुळे लहान वयातच बाबुमियोना गुरे राखणे, छकडा चालविणे, मशिद झाडणे, ढोलताशा वाजवणे अशी काम करावी लागली. मुलाणी (बकरे कापणे) हा त्यांचा पारंपारिक व्यवसाय. एकदा त्यांना सुगीच्या दिवसात बकरे कापण्याचे बोलावणे आले. सुरुवातीला त्यांनी एक-दोन बकरे कापली. परंतु बकरे कापताने बकरे जीवाच्या आकांताने ओरडत असल्याचे पाहून बाबुमियोचा जीव हेलावला. त्यातून पुढे बकरे कापावयाचे नाही. मांसाहारही करावयाचा नाही असा त्यांनी निश्चय केला. हे व्रत त्यांनी आयुष्यभर पाळले.

संगीत विद्यालयाची स्थापना :-

श्रीगोंदा येथे संगीत विद्यालय काढण्याची बाबुमियोची खूप इच्छा होती. या क्षेत्राची त्यांना खूप आवड होती. 23 फेब्रुवारी 1932 रोजी श्री. विठ्ठल मोरेश्वर जोशी पुण्याहून श्रीगोंदा येथे आले होते. त्याचदिवशी बाबुमियोंनी त्यांच्या हस्ते संगीत विद्यालयाचे उद्घाटन केले. बाबुमियोंनी संगीत विद्यालयाला 'श्रीकृष्ण संगीत विद्यालय' असे नाव देवून आपले पुरोगामीत्व सिद्ध केले होते.

हिंदू पद्धतीप्रमाणे मुलीचा विवाह :-

14 नोव्हेंबर 1945 रोजी बाबुमियोंच्या मुलीच्या लग्नाची तारीख निश्चित झाली होती. मुस्लीम समाजात लग्नविधी पार

पडताना मुलगी घरात असते तर नवरा मुलगा मंडपात असतो आणि लग्नाचे मंत्र म्हटले जातात. हिंदू पद्धतीप्रमाणे बाबुमियोंनी आपल्या मुलीला बुरखा न घालता मंडपात आणले आणि विवाह विधी घडवून आणला. याशिवाय त्यांनी आपल्या मुलीची गावातून मिरवणूक काढली. त्यामुळे मुस्लिम पंडित व जनताही खवळून उठली. परंतु बाबुमियोंनी त्याची फिकीर केली नाही. या विवाहाला प्रमुख पाहुणे म्हणून रावसाहेब पटवर्धन उपस्थित होते. सदर प्रसंगी रावसाहेबांनी खादीची साडी मुलीला भेट दिली होती. बाबुमियोंच्या पुरोगामी विचारांचे त्यावेळी खूप कौतुक झाले.

बाबुमियोवर महात्मा गांधी व संत तुकारामांचा प्रभाव :-

बाबुमियोवर महात्मा गांधी व संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराजांच्या कार्याचा प्रभाव होता. साधी राहणी व उच्च विचारसरणी या गांधीजींच्या विचारसरणीचा त्यांनी जीवनभर अवलंब केला. खादीचा शर्ट, खादीचे धोतर, खादी गांधी टोपी या पेहेरावात ते जीवनभर राहिले. संत तुकारामांच्या

जेथे किर्तन करावे | तिथे अन्न न सेवावे | |

तट्टा वृषभाषी | दानाचा रन घ्यावा | |

देती घेतो | दोन्ही नटका जाती | |

या विचारसरणीप्रमाणे ते मोहापासून दूर राहिले पुढे त्यांनी आपल्याला मिळालेली स्वातंत्र्यसैनिकांची पेन्शन व जमिनही सरकारकडून घेतली नाही.

सांस्कृतिक कार्यक्रमात सहभागी :-

हिंदु धर्माच्या सण, उत्सवात बाबुमियो नेहमी सहभागी होत तसे ते पक्की निधर्मी वृत्तीचे होते. लोकमान्य टिळकांनी गणेशोत्सव व शिवजयंती उत्सव सुरू केले होते. त्याप्रसंगी जे सांस्कृतिक कार्यक्रम होत. त्या सर्व कार्यक्रमास बाबुमियो सक्रिय सहभागी होते. 1974 साली त्यांनी 'रायगडला जेव्हा जाग येते' हे नाटक तयार करून आपल्या सर्व कुटुंबियांना सहभागी करून घेतले होते. या नाटकात बाबुमियोंनी छत्रपती शिवाजी महाराजांची तर त्यांच्या पत्नीने सोयराबाईची भूमिका साकारली होती. या नाटकातून त्यांनी महाराजांची धर्मसहिष्णुतेची परंपरा अतिशय उत्कृष्टपणे मांडली. हिंदू-मुस्लीम जातीय संघर्ष कधी होऊ नये याबाबत ते सतत काळजी घेते.

मुस्लीम सत्यशोधक समाजाची स्थापना :-

हमीद दलवाई यांनी पुरोगामी विचारांच्या मुस्लीमांची

बैठक साधना कार्यालयात आयोजित केली होती. त्यांनी महाराष्ट्रातील पुरोगामी विचारांच्या मुस्लिमांना बैठकीला हजर राहण्याचे आवाहन केले होते. या बैठकीला बाबुमियाँ बॅडवाले आवर्जून उपस्थित होते. हमीद दलवाई यांनी 1970 साली मुस्लिम सत्यशोधक मंडळाची स्थापना केली. त्याच बैठकीत सर्वानुमते बाबुमियाँना या परिषदेचे अध्यक्ष करण्यात आले. ते या पदावर जवळपास 25 वर्षे होते. या काळात मुस्लिम समाजाच्या जागृतीसाठी बाबुमियाँनी प्रामाणिकपणे प्रयत्न केले.

बाबुमियाँनी यापूर्वीच गांधी जयंतीच्या दिवशी घरातील बुरखा पद्धत बंद केली होती. स्वतः मांसाहार वर्ज्य केला होता. लग्नविधी प्रसंगी हिंदू परंपरेप्रमाणे आपल्या मुलीला लग्नमंडपात आणून तिची मिरवणूकही काढली होती. त्यांच्या या पुरोगामी विचारांमुळेच ते या पदावर विराजमान झाले होते.

मुस्लीम महिला परिषद :-

हमीद दलवाई व बाबुमियाँ बॅडवाले यांनी दि. 27,28 डिसेंबर 1971 रोजी मुस्लिम महिला परिषद आयोजित केली होती. या परिषदेला 176 महिला उपस्थित होत्या. या परिषदेच्या माध्यमातून मुस्लिम स्त्रियांचे अनेक प्रश्न जनतेसमोर मांडण्यात आले होते. सनातनी मुस्लिम पंडितांनी या परिषदेवर बहिष्कार टाकला तसेच स्त्रियांनाही या परिषदेसाठी उपस्थित राहण्यास मज्जाव केला. काही प्रसंगी परिषदेच्या कार्यकर्त्यांवर हल्ले झाले. तरीही परिषदेचे कार्यकर्ते आपल्या विचारापासून दूर गेले नाही. याशिवाय 1974 व 1977 साली बाबुमियाँ बॅडवाले व हमीद दलवाई यांनी जिहाद व तलाकसाठी परिषदा घेतल्या. या परिषदांचे काम प्रभावीपणे असतानाच 1977 साली हमीद दलवाईचा दुर्दैवी मृत्यू झाला. त्यामुळे या परिषदेचे कार्य काहिसे मंदावले गेले.

तलाक मुक्ती मोर्चाचे आयोजन :-

1985 साली शहाबानो प्रकरणाने संपूर्ण भारतात खळबळ उडवून दिली. शहाबानोच्या बाजूने जनमत संघटित करण्यासाठी जूबानी तलाक बंद करा, द्विभार्या प्रतिबंधक कायदा लागू करा. इत्यादी मागण्या घेऊन सत्यशोधक मंडळाने 3 नोव्हेंबर ते 18 नोव्हेंबर 1985 या काळात महाराष्ट्रभर तलाक मुक्ती मोर्चा काढला. या मोर्चाला पुरोगामी मुस्लिम समाजाला चांगला प्रतिसाद दिला. या मोर्चाला ठिकठिकाणी विरोध झाला. बाबुमियाँनाही जीवे मारण्याच्या धमक्या आल्या. अहमदनगर येथे सनातनी मुस्लीमांनी दगडफेकही केली. मुस्लिम सत्यशोधक समाजाचे कार्य पुरोगामित्व सिद्ध करणारे होते.

प्रतिभा रानडे व बाबुमियाँची भेट :-

स्त्रीवादी चळवळीच्या नेत्या प्रतिभा रानडे यांची बाबुमियाँशी भेट झाली तेव्हा बाबुमियाँ प्रतिभा रानडेना म्हणाले, मी ज्या मुलींच्या लग्नात बॅड वाजवितो त्या मुलींना सासरी छळले जाते, टाकून दिले जाते त्यावेळी माझ्या जीवाला फार यातना होतात. पुढे ते म्हणतात मुस्लीम समाजात तर बायका, मुलींचा फार छळ होतो. मुस्लिम पुरुष स्वतःला देव समजतात. ते कशालाही घाबरत नाहीत. म्हणून मुस्लीम समाजात काळानुरूप कायदे करावयास हवे. या विचारातून त्यांची सत्यशोधकी वृत्ती अनुभवास येते.

राजीव गांधी व बाबुमियाँची भेट :-

1985 साली पंतप्रधान राजीव गांधी यांना भेटण्यासाठी बाबुमियाँ बॅडवाले तलाक पिडीत महिलांना घेऊन ते दिल्लीला गेले. तिथे त्यांनी राजीव गांधींना एक निवेदन सादर केले. द्विभार्या प्रतिबंधक कायदा, पोटगी हक्क, तोडी तलाक नसावा अशा मागण्या केल्या. राजीव गांधींनी या मागण्यांचा विचार करण्याचे आश्वासन दिले. परंतु पोथिनिष्ठ मुस्लिमांना या गोष्टी मान्य झाल्या नसत्या. त्यामुळे याबाबत पुढे फारशी चर्चा झाली नाही. परंतु यातून

बाबुमियाँची वैचारिकता नजरेस भरते.

स्वातंत्र्यानंतर श्रीगोंदा येथे भाषण करताना बाबुमियाँनी मराठी भाषेचा कट्टर पुरस्कार केला. महाराष्ट्रातील मुस्लिमांनी मराठीतून आपल्या मुलांना शिक्षण द्यावे असे मत त्यांनी मांडले. मात्र उर्दूला आपला विरोध नाही हेही त्यांनी स्पष्ट केले.

महात्मा फुले यांच्याकडून सत्यशोधकाचा वारसा राजर्षी शाहू महाराजांकडे आला. शाहू महाराजांकडून सत्यशोधक समाजाचे नेतृत्व कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्याकडे आले. सत्यशोधक विचारांच्या प्रभावातून कर्मवीरांनी महाराष्ट्राच्या खेडोपाडी अनेक शाळांची स्थापना केली. स्वातंत्र्यानंतर कर्मवीर भाऊराव पाटील श्रीगोंदा येथे आले होते. तेव्हा बाबुमियाँनी कर्मवीरांना जात धर्माच्या पलिकडे जाऊन हायस्कूल काढण्यासाठी सर्वोतोपरी मदत केली. काष्टी येथे हायस्कूल स्थापन्यासाठी कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्याबरोबर बाबुमियाँ पायी फिरले तसेच वसतिगृहासाठी धान्य निधी गोळा करण्यासाठी बाबुमियाँनी खूप परिश्रम घेतले. एक सत्यशोधकाने दुस-या सत्यशोधकाला केलेली मदत ही गोष्ट पुरोगामी महाराष्ट्राला भूषनावह ठरली. त्यांच्या शिक्षणविषयक कार्याचा गौरव म्हणून रयत शिक्षण संस्थेने जनरल बॉडी सदस्य म्हणून त्यांना 25 वर्षे काम करण्याची संधी दिली. त्यांनीही शासन दरबारी वजन खर्च करून संस्थेला लाखो रुपयांची देणगी मिळवून दिली.

हिंदूंच्या सर्व सण उत्सवात बाबुमियाँ सहभागी होत. तसेच ते पक्के निधर्मी वृत्तीचे होते. टिळकांनी गणेशोत्सव व शिवजयंती उत्सव सुरू केले होते. त्याप्रसंगी जे सांस्कृतिक कार्यक्रम होते. त्या सर्व कार्यक्रमास बाबुमियाँ सक्रिय सहभागी होत होते.

बाबुमियाँनी स्वातंत्र्यानंतर संगीत, नाट्य, शिक्षण, मुस्लिम समाजाचे प्रबोधन या सर्व क्षेत्रात मोलाचे योगदान दिले. परमेश्वरानेही त्यांना दीर्घायुष्य दिले. शेवटी 1997 साली वयाच्या 93 व्या वर्षी त्यांचे दुःखद निधन झाले.

संदर्भ साधने :-

- 1.सय्यद अजीज (1993) भैरवी, अरुण जाखडे शब्दगंधा प्रकाशन, पुणे 29, पृष्ठ क्र. 1 ते 5.
- 2.पुर्वोक्त पृष्ठ क्र. 13,14.
- 3.मुलाखत मेहबूब सय्यद सन 2008.
- 4.सय्यद अजीज (1993) भैरवी, अरुण जाखडे शब्दगंधा प्रकाशन, पुणे 29, पृष्ठ क्र. 33 ते 34.
- 5.मुलाखत मेहबूब सय्यद सन 2008.
- 6.बळे बाळासाहेब दै. लोकसत्ता, अहमदनगर 8 डिसेंबर 1999
- 7.सय्यद अजीज (1993) भैरवी, अरुण जाखडे शब्दगंधा प्रकाशन, पुणे 29, पृष्ठ क्र. 18.
- 8.पुर्वोक्त पृष्ठ क्र. 47.
- 9.रानडे प्रतिभा मुस्लिम सत्यशोधक पत्रिका पृष्ठ क्र. 9.